

ΙΔΡΥΤΗΣ: ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΟΣ ΤΡΙΤΟΣ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΙΟΥΝΙΟΣ

1948

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & ΣΙΑ Α. Ε.

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ"

38 - ΟΔΟΣ ΤΣΟΡΤΣΙΑ - 38

ΑΘΗΝΑΙ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΤΑΛΟΓΟΓΡΑΦΙΑ
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ΤΡΕΙΣ ΔΙΑΛΕΞΕΙΣ

[Από τις τρεις διαλέξεις, που οργάνωσε η «Εθνική Έταιρία τῶν Λογοτεχνῶν τῆς Ἑλλάδος», γιά τόν Παλαμᾶ καί τή συμβολή του στήν ἑλληνική ζωή, δίνουμε ἐκτενεῖς περιλήψεις, γραμμένες ἀπό τοὺς ἴδιους τοὺς ὁμιλητάς. Ἡ πρώτη, τοῦ κ. Ἀγγέλου Δόξα, ἔγινε στή Στέγη Γραμμάτων καί Τεχνῶν (12 Φεβρουαρίου), οἱ ἄλλες δύο, τοῦ Ἀλκη Θούλου καί τοῦ κ. Κ. Δ. Τσάτσου, στόν «Παρνασσό» (21 καί 26 Φεβρουαρίου).— Η «ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ»,]

ΤΑ ΠΡΩΤΑ 20 ΧΡΟΝΙΑ ΤΟΥ ΠΑΛΑΜΑ.— Σκοπὸς τῆς ὁμιλίας ἦταν νά παρουσιάσει τὴν ψυχροσύνησιν τοῦ ποιητῆ ὅπως αὐτὴ διαμορφώθηκε ἀπὸ τὴν ἰδιοσυστασία του καί τὰ περιστατικά τῆς ζωῆς του καί τὸν ἀκολουθῆσε στήν κατοπινὴ πορεία τῆς ζωῆς του, ἄμεσα δεμένη μετὰ τὸ ἔργο του. Γιά τὸν σκοπὸ αὐτὸ ἐχώρισε ὁ ὁμιλητὴς τὸ θέμα του σὲ τέσσερα μέρη. Στὸ πρῶτο, ἡ ἐρωτικὴ προαιμότητα τοῦ ποιητῆ ἐκδηλωμένη ἀπὸ τὴν ἡλικία τῶν ἕξ ἔτων, καθὼς τὴ δείχνουν πλῆθος ἀπὸ ὁμολογίαις — κείμενα καί στίχοι — τοῦ ποιητῆ, πού ἀνάμεσα σ' ἄλλα λέει «γεννημένος μετὰ τὴν ἐρωτικὴν μανίαν τῶν παιδιῶν, ὅ,τι ἀθώτητα ὀνομάζουμε δὲ θυμῶμαι νά τὴ γνῶρισα ποτὲ» (Χρ. 2Χα, τ. II σ. 84), κα' ἄλλοῦ: «Γεννήθηκα μετὰ τὸν ἔρωτα, ὄχι μετὰ τὴν ἀθώτητα. Ἀθῶο παιδί δὲν στάθηκα ποτὲ» (Πεζοὶ Δρ. τ. I). Ὁ πρῶτος αὐτὸς ἐρωτισμὸς γυρεύοντας μιὰ κάποια διέξοδο ἔσπρωξε τὸν Παλαμᾶ στὸ πρῶτο του τραγοῦδι πού τῷγραψε σὲ ἡλικία ἐνιαύχρονῳ γιά μιὰ γειτονοπούλα του καί ἀρχίζει μετὰ τὸ στίχο: «Σὲ ἀγαπῶ ἐφώνησα...» Ἐβδομήντα χρόνια ἀργότερα ὁ Παλαμᾶς ἔφερε παράδειγμα τὸ τραγοῦδι αὐτὸ γιά νά πει πῶς δείχνει «ἓνα παιδί χτυπημένο ἀπὸ τὴν ἰδέαν τοῦ ἐρωτικοῦ πάθους». Ὁ ὁμιλητὴς ἀνέφερε κατόπιν σειρά ἀπὸ παιδικὰ καί ἐφηβικά, πλατωνικά μαζί καί ἁμαρτωλά, εἰδύλλια τοῦ ποιητῆ πού ἀδιάπτωτα συνεχίσθηκαν ἀπὸ τὰ ἑπτὰ χρόνια του καί πέρα καί κυρίως τὸ ἀνέκδοτο ἡμερολόγιο πού ἔγραψε ὁ Παλαμᾶς ἀπὸ τὴν ἡλικία τῶν 13 ὡς 15 χρονῶν καί τὸ τιτλοφόρησε «Ἐρωτολήπτου ἡμερολόγιον». Μέσα σ' αὐτὸ τὸ ἡμερολόγιο ὑπάρχει καί μιὰ ἀνεξάρτητη σειρά ἀπὸ ἐρωτικὰ διηγήματα — ἀνέκδοτα κα' αὐτὴ — γραμμένα ἀπὸ τὸν Παλαμᾶ στίς δύο τελευταῖες τάξεις τοῦ γυμνασίου μετὰ τὸν γενικὸν τίτλο «Καρδιάς Συγκινήσεις».

Στὸ δεύτερο μέρος τῆς ὁμιλίας του ὁ ὁμιλητὴς διαπραγματεύθηκε τὴν συμβολὴ τῆς ὀρφάνιας καί τῆς ἀσκήμιας στήν ψυχροσύνησιν τοῦ ποιητῆ, ἀρχινώντας μετὰ τὸ στίχο του «Μοῦ τρώει γιαγκίνι τὴν καρδιά καί τὸ κορμὶ μαράζι», πού τὸν θεωρεῖ ἐπιγραμματικὸν τοῦ ψυχισμοῦ του, μετὰ τὸ πρῶτον μισὸν τοῦ στίχου σὲ ἀνταπόκριση μετὰ τὸν ἐντονον ἐρωτισμὸν του καί τὸ δεύτερον μισὸν τοῦ στίχου σὲ ἀνταπόκριση μετὰ τὸ κακοσημάδεμα τοῦ κορμοῦ καί

τὴν ὀρφάνια. Τὸ πόσον τὰ δύο τοῦτα κατατρέχανε τὴν ζωὴν τοῦ ποιητῆ, πλῆθος ἀπὸ στίχους του καί ὁμολογίαις του τὸ μαρτυροῦν. Στ' ἀπομνημονεύματά του ὁ Παλαμᾶς λέει πῶς εἶχε μέσα του τὴν συνείδησιν τῆς ἀσκήμιας του ὅπως τὴν εἶχε κα' ὁ Τολστόη. Κα' ἀπ' αὐτὴν ἀπόρρεε ἡ δειλὴ καί δισταχτικὴ του στάσις στή ζωὴν: «Μὲ μιὰ σταλιά κορμὶ εἰμ' ἐγώ, παραριχτὸ καλάμι, στά βάλτα, πού καί μιᾶς πνοῆς τὸ διάβα θὰ με κάμει ἀπὸ τὴν ρίζαν ὡς τὴν κορφήν νά τρέμω λιγωμένο», λέει στοὺς «Δειλοὺς Σκλ. Στ.» Καί στά «Μάτια τῆς ψυχῆς μου» «...ἡ ψυχὴ μου ἐκλείσθη σὲ κορμὶ μισό, σκυφτό, σ' ἐν' ἄρρωστο κουφάρι». Τὸ παράπονον γιά τὴν ὀρφάνια του στάθηκε ἀκόμα πιὸ ὀδυνηρό. Δὲ δέχτηκε τὴν ὀρφάνια ὁ Παλαμᾶς ὅπως ὅλοι οἱ ἄνθρωποι, μὰ τὴν τραγοῦδησε, τὴ μοιρολόγησε, τὴν περιέγραψε, ἀπὸ τὰ παιδικὰ του χρόνια ὡς τὰ στερνά του, κατὰ τρόπον πού ἔδειχνε πόσον ἀνεξίτηλα βάραινε σ' ὅλην του τὴν ζωὴν. Ἡ ὀρφάνια καί ἡ κακοσημαδιὰ εἶταν αὐτὸ πού ἀποκαλοῦσε «ἡ καταβρωτικὴ πνοή» του, ἀντίνομον καί σὲ ἰσόβια πάλη μετὰ τὴν «ἐρωτικὴν πνοή» του. Ἀπὸ τὴν πάλην αὐτὴν δημιουργήθηκε ἓνα «συναίσθημα κατωτερότητας», αὐτὸ πού ὁ Παλαμᾶς ἀποκάλεσε «ἡ συνείδησις τοῦ ἀγιάτρευτου ξεπεσμοῦ». Στὴν ὀργάνωσιν τούτῃ σημαντικὸν ρόλον ἔπαιξε καί τὸ σκουλαρίκι πού κρέμασε στ' αὐτὴν τοῦ ἡ μητέρα του καί πού τὸν ἔδειχνε σάν κορίτσι. Λέει γιά τούτον ὁ Παλαμᾶς στά «Χρ. καί Χα.» (τ. II σ. 39-41) «Τὸ συμβολικὸν αὐτό, τὸ ἀπαίσιο σκουλαρίκι, τὸ τραγοῦδησα μέσα στήν σειράν τῶν στίχων μου τῆς «Ἀσάλευτης Ζωῆς» (σειρὰ Γυρισμός). Μετὰ τὸ τραγοῦδι αὐτὸ μοῦ δόθηκε νά κάνω σημαντικὰ καί σπαραχτικὰ τὴν ἐξομολόγησίν μου. Δίνει τὸ κλειδί πού ξανοίγει τὰ βάθια τὰ ψυχολογικά τοῦ ποιητῆ. Κλαίω ἐκεῖ τὴ μυστικὴ μοῖραν πού με γέννησε νά εἶμαι ἄρχοντας καί με πέταξε στή σκλαβιά». Αὐτὴ τὴν σκλαβιά πού χρόνια ἀργότερα τραγοῦδώντας τὴν, τὸν ἔκανε νά γράψει:

*Κι' ὁ μαῦρος χωρισμένος τῆς ζωῆς ἐγὼ εἶμαι,
ἐγὼ εἶμαι τῆς ζωῆς ὁ ἀνήμπορος ὁ μέγας.*

Αὐτὴν τὴν σκλαβιά πού στάθηκε ἡ θλιβερότης τοῦ μοῖρα καθὼς τὴν τραγοῦδησε καί σ' ἓνα ἀπὸ τὰ γεροντικά του τραγοῦδια κα' αὐτοὺς τοὺς στίχους:

*Απ' τὰ πρῶτα-πρῶτα νιάτα μου ἕνα σάβανο
Σὰ νὰ τῷχα ἀρχίσει νὰ τὸ ράφτω.
*Ὡς τὰ χιονισμένα ἑτοῦτα χρόνια μου,
μὲ τὰ χέρια μου δὲν ἔπαυα τὸ μνήμα μου
νὰ τὸ σκάφτω...

Κλείνοντας ἔτσι τὴν ἔρευνα τῶν παραγόντων πού συνετέλεσαν στὴν ὀργάνωση τῆς ψυχοσύνθεσης τοῦ Παλαμᾶ, μπορούμε νὰ τοῦξοῦμε πῶς ἕνα τέτοιο ψυχολογικὸ κοίταγμα εἶναι ἀπαραίτητο πάνω στὸ βίωμα κάθε πνευματικοῦ δημιουργοῦ γιὰ νὰ δώσει μιὰ πληρέστερη κατανόηση τοῦ ἔργου του. Γιατί ἔργο καὶ ζωὴ εἶναι τὸ ἕνα συνέπεια τοῦ ἄλλου σὲ κάθε καλλιτεχνικὴ δημιουργία. Ὁ ἴδιος ὁ Παλαμᾶς νιώθοντας βαθιὰ τὸν στενὸ τοῦτο σύνδεσμο ἔγραψε στ' ἀπομνημονεύματά του: «Τὸ τραγοῦδι μου δὲν μπορούσε παρὰ ν' ἀναβρῦσει ἀπὸ τὴ ζωὴ μου, ἔτσι χτυπημένη, ἔτσι νικημένη, ἔτσι ἀρρωστημένη, ἔτσι μισερή, ἔτσι παράλυτη...»

ΑΓΓΕΛΟΣ ΔΟΞΑΣ

Η ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΤΟΥ ΠΑΛΑΜΑ.— Πῶς παραδεχόμαστε μαζί ὅτι ὁ λυρικός τόνος τοῦ Παλαμᾶ συχνὰ δὲν εἶναι καθάριος, δὲν εἶναι παρὰ σποραδικὰ «ἀγνός», ὅτι ὑπάρχουν στὸ ἔργο τοῦ Παλαμᾶ ἄπειρα ἀπορίμματα καὶ ἀφθονη θεματογραφία, κι' ὅτι ἡ θέση τοῦ Παλαμᾶ εἶναι κορυφαία; Σ' αὐτὸ τὸ ἐρώτημα, σ' αὐτὸ τὸ πρόβλημα γύρωσα στὴ διάλεξή μου νὰ δώσω μιὰ ἀπάντηση καὶ μιὰ λύση.

Καταλήγω στὸ συμπέρασμα πῶς ὁ Παλαμᾶς εἶναι ὁ ἕνας, ὁ ξεχωριστός, πρὸ πάντων γιατί δὲν σπατάλησε τίς πνευματικὲς του ιδιότητες, γιατί ἀφοσιώθηκε ὀλοκληρωτικὰ καὶ λειτουργικὰ στὸ ἔργο του, καὶ ἐπίσης γιατί ἤρθε τὴν ὥρα πού ἔπρεπε νὰ ἔρθει. Ὁ Παλαμᾶς εἶναι ἀντιπροσωπευτικός τῆς ἐποχῆς του. Ἡ ἐποχὴ του ζητοῦσε ἕναν ὀργωτὴ κι' ἕναν σπορέα, κι' ἀκούσθηκε ἡ φωνὴ του.

Μακροαίωνη δουλεία καὶ ὕστερα ἡ περιπέτεια τοῦ καθαρευουσιανισμοῦ καὶ τῆς στείρας ἀρχαιολατρίας εἶχαν κρατήσει πίσω τὴν ἑλληνικὴ διάνοηση, τὸν ἑλληνικὸ λαό, τὸν λαὸ μὲ τὴν ἀπαράμιλλη ζωτικότητα πού σὰν τὸ Διγενῆ ὀλοένα ξανάρχεται ἀπὸ τὸν Ἄδη, «δὲν χάνεται στὰ Τάρταρα μονάχα ξαποσταίνει» καὶ σὰν τὸν φοῖνικα πάντα ἀναγεννιέται. Ἔτσι καὶ χωρὶς νὰ γίνεται συνειδητὸ ὑπῆρχε στὶς ψυχὲς πικρία, ὑπῆρχε ἕνας πελώριος πόθος νὰ κερδηθεῖ ὁ χαμένος καιρὸς. Ὁ Παλαμᾶς μ' ἕναν τρόπο πού δὲν εἶταν ποτὲ στεγνὰ πληροφοριακός, κι' οὔτε μιμητικός, μ' ἕναν τρόπο προσωπικό, δημιουργικό, μετέφερε στὴν Ἑλλάδα ὅλη τὴν κίνηση τῶν ἰδεῶν, ὅλες τίς ἀναζητήσεις καὶ τίς προσπάθειες ὄλων τῶν διάφορων σχολῶν, καὶ κείνων πού ἐφθιναν καὶ κείνων πού πρωτοποροῦσαν, πού ἔξω ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, ἡ ὁποία εἶχε προσπερασθεῖ, εἶταν φορεῖς τοῦ πάντα ἀστάθμευτου, τοῦ πάντα ἐρευνητικοῦ πνεύματος. Ὁ Παλαμᾶς ἐνημέρωνε, συγχρόνιζε. Κι' ὅλα ὅσα ἔβλεπε τὰ τοποθετοῦσε στὴν Ἑλλάδα, στὸ

ἑλληνικὸ περιβάλλον, τὰ ἀφομοίωσε. Παράλληλα, ἡ ἀκριβέστερα πρωταρχικά, εἶταν προσηλωμένος στὴν Ἑλλάδα καὶ στὰ προβλήματα τῆς. Πάσχιζε γιὰ ν' ἀποχτήσῃ ἐπὶ τέλος τὸ Ἔθνος τὸ ἐκφραστικὸ του ὄργανο, τὴ γλῶσσά του, ἡ ὁποία πολὺ εἶχε παραμεληθεῖ καὶ παραγκωνισθεῖ καὶ ἡ ὁποία εἶναι ἀπαραίτητη ὄχι μόνο σὰν μέσο συνεννόησης ἀλλὰ καὶ γιὰ ν' ἀναπτυχθεῖ ὁ στοχασμός. Ὁ Παλαμᾶς ἀφιέρωσε πολλὰς δυνάμεις γιὰ νὰ γίνῃ ἡ γνήσια κ' ἐγκληματικὰ περιφρονημένη νεοελληνικὴ γλῶσσα παραδεχτὴ καὶ εὐχρηστή, γιὰ νὰ γίνῃ μιὰ γλῶσσα ζωντανή, εὐλύγιστη, κ' ἐξελίξιμη· ὑπῆρξε ἕνας ἀπὸ τοὺς κύριους συντελεστὰς τῆς ἀνάπτυξης, τῆς ἀνάτασης, τῆς κατεργασίας, τοῦ ἐκπολιτισμοῦ τῆς δημοτικῆς πού ἐπίφοβα τὴν ἀπειλοῦσε ὁ κίνδυνος νὰ σταθμεύσει, νὰ σχηματοποιηθεῖ, νὰ εἶναι σὲ θέση νὰ διατυπώσῃ μόνη ἔννοιες πολὺ ἀπλὲς καὶ πολὺ κοινές. Ἔδωσε στὴ Μεγάλῃ Ἰδέα τοῦ ἑλληνισμοῦ πού στὴν ἐποχὴ του μεσουρανοῦσε τὸ πιὸ οὐσιαστικὸ τῆς νόημα· δὲν εἶταν ποτὲ πρωταρχικά, ὅπως ἀργότερα ἀποδείχθηκε μὲ τὴν εὐκολία μὲ τὴν ὁποία ἐγκαταλείφθηκε ἡ μιὰ τῆς τάση, πόθος ἐξόρμησης, ἐπέχτασης, κατάκτησης, ἢ ἔστω κ' ἐπανακατάκτησης ἐδαφῶν πού μᾶς ἀνήκαν· εἶταν καὶ εἶναι τοῦ Ἔθνους ἡ λαχτάρα γιὰ τὴν ἐνότητα, τὴν ἀνεξαρτησία καὶ τὴν ἐλευθερία τὴν ὁποία θέλει καὶ διεκδικεῖ ἀγωνιστικὰ ἐνάντια σὲ κάθε ἐπιβουλή, γιατί συναισθάνεται ὅτι εἶναι ἀξιὸς τῆς, ὅτι ἔχει νὰ ἐχτελέσῃ μιὰ ἀποστολή, ὅτι εἶναι παράγοντας περιφρουρητικός ὀρισμένων ἀξιών κ' ἐκπολιτιστικός. Ἡ μεγάλη Ἰδέα εἶναι ἡ ψυχὴ τοῦ Διγενῆ πού κι' ὅταν «κατεβαίνει τοῦ καινοῦ τὴ σκάλα» αἰσθάνεται ἀμέσως πάλι «νὰ τῆς φυτρῶνουν, ὦ χαρά, τὰ φτερά, τὰ φτερά τὰ πρωτινά τῆς, τὰ μεγάλα». Εἶναι ἡ ἱστορία τοῦ Διγενῆ πού μέσ' ἀπὸ τοὺς ἀπειρους ἐλιγμούς τῆς μακροαίωνης πορείας του, μέσ' ἀπ' ὅλες τίς περιπέτειές του, μέσ' ἀπὸ τίς διαφορὲς ἐνσαρκώσεις του, διατηρεῖ πάντα τὴν τυπικὴ του φυσιογνωμία. Ἔτσι παρουσίασε ὁ Παλαμᾶς τὴ Μεγάλῃ Ἰδέα.

Βέβαια ὅσα προσκόμιζε ὁ Παλαμᾶς, τὰ ξενικά κι' ἀκόμα καὶ τὰ ἑλληνικά του μοτίβα, δὲν γίνονταν ἀμέσως καὶ τέλεια κατανοητὰ ἀπὸ τὸν καθένα. Συχνὰ διατυπώθηκε ἀπὸ πολλοὺς ἡ γνώμη ὅτι ὁ Παλαμᾶς εἶναι δυσκολοπαρακολούθητος. Ἡ γνώμη αὐτὴ πρέπει ν' ἀποδοθεῖ ἀποκλειστικὰ καὶ μόνο σὸ ὅτι τὸ ὀπισθοδρομημένο κοινὸ πού ἡ ἐλαττωματικὴ του παιδεία περισσότερο τὸ παραπλανοῦσε παρὰ τὸ διαφώτιζε, δὲν εἶχε τὰ ἀπαραίτητα ἐφόδια, τίς ἀπαραίτητες γνώσεις καὶ προϋπάρχουσες παραστάσεις πού ἀπαιτεῖ ἡ τεράστια πολυμαθία καὶ σοφία τοῦ Παλαμᾶ γιὰ νὰ ἐπικοινωνήσῃ κανένας ἄνετα μὲ τὸ παλαμικὸ ἔργο. Ὁ Παλαμᾶς δὲν συγκαταλέγεται καθόλου ἀνάμεσα στοὺς ποιητὰς πού παραμένουν ἐρημητικοὶ ἀκόμα καὶ γιὰ τοὺς μνημένους, πού ζητοῦν ἀπὸ τὸν ἀναγνώστη νὰ τοὺς συμπληρώσει. Ὅμως ἡ διαίσθηση πού

συχνά ζυγίζει πολύ ἀσφαλέστερα ἀπὸ τὴ λογικὴ κατανόηση—μήπως σὲ διαίσθηση δὲν στηρίζεται καὶ ἡ καθολικὴ ἀναγνώριση τοῦ Σολεμοῦ πού εἶναι πολὺ πρὸ μετουσιωτικὸς καὶ γι' αὐτὸ πολὺ πρὸ δυσκολοπρόσιτος ἀπὸ τὸν Παλαμᾶ;— μάντεψε ὅτι ἡ φωνὴ συμπύκνωνε τὴ διάχυτη διάθεση κα' ἀξίωση τοῦ συνόλου, ὅτι ἡ φωνὴ εἶταν συντονισμένη.

Κι' ἄλλες πρὸ βάσιμες ἐπιφυλάξεις κα' ἀντιρρήσεις παραμερίσθησαν. Τὰ νερὰ τοῦ χειμαρροῦ δὲν εἶναι διύλισμένα. Μὰ πῶς νὰ δώσουμε βᾶρος σὲ λεπτομέρειες ὅταν τίς ἀφομοιώνει ἡ μεγαλοπρέπεια τοῦ ὅλου ἔργου, ἡ ὁρμὴ του καὶ τὸ μέσα πλοῦτος πού ἐξουδετερώνει τίς δυσαρμονίες.

ΑΛΚΗΣ ΘΡΥΛΟΣ

Ο ΠΑΛΑΜΑΣ ἝΝΑΣ ἙΛΛΗΝΑΣ.—Ὅταν πρὸ πέντε ἐτῶν κηδεύονταν ὁ Παλαμᾶς κανεὶς δὲν φαντάζονταν τί σκοτάδι θὰ σκέπαζε τὰ πεντάχρονά του. Εἶναι φυσικὸ μέσα σὲ τέτοιο σκοτάδι νὰ χάνουν οἱ ἄνθρωποι τὸν ἠθικὸ καὶ πνευματικὸ ρυθμὸ καὶ νὰ γυρεύουν ἀπὸ κάπου τὸν προσανατολισμὸ τους. Ἀλλὰ γι' αὐτὸ πρέπει νὰ γυρίσουν στὶς ρίζες τῆς ζωῆς τους, στὴν κληρονομία τοῦ Γένους. Αὐτὴ ἡ κληρονομία κάποτε ἐνανθρωπίζεται σὲ ἄτομα. Τέτοιο ἄτομο εἶταν καὶ ὁ Παλαμᾶς. Αὐτὸν ρωτοῦμε τώρα γιὰ τὴν πορεία μας. Μπορεῖ νὰ ἄλλαξαν τὰ προβλήματα, οἱ βάσεις τῶν λύσεων μένουν οἱ ἴδιες.

Ὁ Παλαμᾶς, ὅπως τὸν θυμᾶται ἀπὸ χρόνια ὁ ὀμιλητής, εἶταν πρὸ παντὸς ἕνας λιτός, ἀπέριττος, ἀπλὸς ἄνθρωπος. Εἶχε τὴν λιτότητα τῆς κλασικῆς γραμμῆς στὴ ζωὴ του, στὴ στάση του. Ἡ λιτότητα αὐτὴ εἶναι ἡ μορφή. Τὴ μορφή ὅμως αὐτὴ τὴν γέμιζε βαθὺς πόνος. Ὁ πόνος αὐτὸς προέρχονταν ἀπὸ τὴν ἀντίθεση τῆς πραγματικῆς ζωῆς καὶ τῆς ἰδέας. Ἀνάμεσα στὰ δύο ἀντίθετα μάχεται ὁ ἄνθρωπος. Ἡ ἰδέα πρέπει νὰ γίνῃ πραγματικότητα. Ἡ πραγματικότητα τείνει νὰ γίνῃ ἰδέα. Αὐτὲς οἱ δύο ροπὲς εἶναι τόσο ἐντονες πού γίνονται πάθος. Τὸ παλαμικὸ αὐτὸ πάθος ἔχει ἕναν ἐντονα προσωπικὸ χαρακτήρα. Μόνον ἡ ἔκφραση ἑνὸς βέβαιου πάθους δίνει πλήρωση σὲ μιὰ προσωπικότητα. Ἀλλὰ ἀκόμα τοῦτο τὸ πάθος ἔχει καὶ ἕναν ἐντονα ἑλληνικὸ χαρακτήρα. Ὁ Παλαμᾶς ἔχει συνείδηση ὅτι εἶναι φορεὺς ἑνὸς πάθους πού ἔχει ρίζες μέσα στὴν ὑπερατομικὴ ψυχὴ τοῦ Γένους, ὅτι αὐτὸ εἶναι μοῖρα του καὶ ἡ ἀποστολή του. Τὸ παλαμικὸ πάθος δὲν ἐγεννήθηκε περιστασιακά, ἀλλὰ ταυτίζεται μὲ τὸ πάθος πού χαρακτηρίζει τὴ φυλὴ πού τὴν κάνει ἰδιότυπη, ἑλληνικὴ. Εἶναι τὸ πάθος τῆς φυλῆς πού ζεῖ μιὰ σκληρὴ ζωὴ στὸ μεταίχμιο τῆς Εὐρώπης, πού ἀδιάκοπα μάχεται, πού εἶναι πάντα φτωχὴ, πού συχνὰ δοκιμάζει τὴ σκλαβιά καὶ τὸν ἀγῶνα γιὰ τὴ λευτεριά τὸν ἔχει ἀναπνοή της. Ὁ Παλαμᾶς

ταύτισε τὸ πάθος του μὲ αὐτὸ τὸ πάθος τοῦ Γένους. Ὅπως καὶ τὸ παλαμικὸ ἔτσι καὶ τὸ πάθος τοῦ γένους συγκροτεῖται πάντα ὡς ἀντίθεση πού ποικίλλει κατὰ τὸ εἶδος καὶ τοὺς ἀναβαθμούς. Τὴν ἀντίθεση αὐτὴ τὴ συμβολίζει σὲ δυὸ τοπία, στὴ Λιμνοθάλασσα τοῦ Μεσολογγίου καὶ τὴν Ἀττικὴ. Ὑπάρχει ὅμως καὶ μιὰ ἀντίθεση βασικὴ μέσα στὴν ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ πού καὶ αὐτὴν τὴν ζεῖ ὁ Παλαμᾶς σὰν δική του καὶ τὴν ἐκφράζει σὲ σύμβολα. Εἶναι ἡ ἀντίθεση κλασικοῦ καὶ χριστιανικοῦ πνεύματος. Ὁ Γύφτος εἶναι μιὰ προσπάθεια νὰ ἐνοποιηθοῦν σὲ μιὰ προσωπικότητα, πού εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Παλαμᾶς, ὅλες οἱ ἀντιθέσεις τῆς ψυχῆς τῆς δικῆς του καὶ τῆς φυλῆς του.

Ὁ Παλαμᾶς ὅμως πιστεύει στὴ διαλεκτικὴ σύνθεση τῶν ἀντιθέσεων. Πιστεύει πῶς ἡ νέα Ἑλλάδα θὰ βρεῖ τὸν δικό της τύπο πού θὰ συγκεράσει κλασσικὸ κόσμον καὶ βυζαντινὸ χριστιανισμό. Πρὸ πέρα ὅμως καὶ βαθύτερα πιστεύει πῶς πρέπει νὰ βρεῖ καὶ τὸ πρόσωπο στὴν ἰδιαίτερη ζωὴ του τὴ σύνθεση τῶν ἀντιθέσεων. Σὲ κάποιες ὥρες πρέπει νὰ ζήσει τὴ γαλήνη τῆς ὀλοκλήρωσης. Ὁ Παλαμᾶς βρίσκει ὁ ἴδιος αὐτὸ τὸ γαλήνεμα στὸ στίχο, στὴν ποιητικὴ ἔκφραση τοῦ ἑαυτοῦ του. Ἀλλὰ φυσικὰ δὲν πρόκειται γιὰ μιὰ λύση πού γίνεται μὲ τὸ λόγο, τὸν κενὸ λόγον μονάχα. Πάει σὲ βάθος. Εἶναι ἡ λύση πού αἶρει τὸ πάθος, τὴν ἀντίθεση, ἐνώνει ὅλη τὴν ψυχὴ σὲ μιὰ φλόγα. Τὸ πάθος σ' αὐτὸ τὸ ὕψος γίνεται ἀγάπη ἀπρόσωπη, ἀγάπη πού ἔχει αὐτάρκεια, ζεῖ ἀπὸ τὸν ἑαυτό της, ἀγάπη καὶ βαθύτατη ἀνθρωπιά. Αὐτὴ εἶναι ἡ προσωπικὴ λύση τοῦ Παλαμᾶ. Ἡ λύση αὐτὴ εἶναι ἐντονα ἑλληνικὴ, ἡ μόνη πού συγκερνάει τὴ γνώση τοῦ Πλάτωνος μὲ τὴν ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ, τὸν Παρθενῶνα τῆς Ἀθήνας μὲ τὴν Παρθενιά τῆς Παναγίας.

Ὁ Παλαμᾶς εἶχε ἀπόλυτη συνείδηση ὅταν ἔφθασε σ' αὐτὸ τὸν ἀναβαθμὸ, εἶχε ὀλοκλήρωση τοῦ ἑαυτοῦ του. Καὶ ὅταν εἶχε φθάσει ἐκεῖ εὐχήθηκε σχεδὸν τὸν θάνατό του.

Ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Παλαμᾶ δὲν πρόκειται νὰ ἀντλήσουμε λύσεις τῶν προβλημάτων πού μᾶς βασανίζουν. Οἱ λύσεις του εἶναι προσωπικὲς. Εἶναι ὅμως παράδειγμά του πῶς βρίσκονται, πῶς κατακτῶνται οἱ λύσεις. Δέχθηκε ὅλους τοὺς ἐπηρεασμούς, δοκίμασε ὅλα τὰ πάθη ἀφοβᾶ. Πάντοτε ἔμεινε πιστὸς στὸν ἑαυτό του, πάντοτε ἑλληνας. Ποτὲ δὲν ἀπίστησε στὴν παράδοση τῆς φυλῆς του. Τὴν πλούτηνε, τὴν συνειδητοποίησε βαθύτερα ἀπὸ κάθε ἄλλον. Γι' αὐτὸ εἶναι ἀλήθεια τραγικὴ εἰρωνία νὰ τὸν παρουσιάξουν οἱ ἐχθροὶ μας σήμερον ὡς ἀντίδικον τοῦ ἔθνους. Ὁ Παλαμᾶς εἶναι πρὸ παντὸς ἕνας ἑλληνας.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΤΣΑΤΣΟΣ